

**DAVLAT XARIDLARI TIZIMIDAGI KORRUPSION
JINOYATLAR VA ULARNI OLDINI OLIISH MEXANIZMLARI**

Jamoat xavfsizligi universiteti

Magistratura tinglovchisi

Toshxo'jayev Xikmatillaxo'ja Raxmatullayevich

Annotatsiya: *Mazkur maqolada O'zbekiston davlat xaridlari tizimida uchrayotgan korrupsion jinoyatlarning sabablari, ularning iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlari, shuningdek, ushbu holatlarning oldini olishga qaratilgan huquqiy va tashkiliy mexanizmlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda davlat xaridlari jarayonlaridagi shaffoflik, raqamlashtirish va komplayens nazorat tizimining ahamiyati yoritilgan. Korrupsion xatarlarni kamaytirish, manfaatlar to'qnashuvini oldini olish hamda nazorat samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *davlat xaridlari, korrupsiya, jinoyat, shaffoflik, raqamlashtirish, komplayens nazorati, profilaktika mexanizmlari.*

Аннотация: *В статье анализируются причины возникновения коррупционных преступлений в системе государственных закупок Узбекистана, их социально-экономические последствия, а также правовые и организационные механизмы предупреждения подобных явлений. Особое внимание уделено вопросам прозрачности закупочных процедур, цифровизации и роли системы комплаенс-контроля. Предложены меры по снижению коррупционных рисков, предотвращению конфликтов интересов и повышению эффективности контроля.*

Ключевые слова: *государственные закупки, коррупция, преступление, прозрачность, цифровизация, комплаенс-контроль, профилактические механизмы.*

Annotation: *This article analyzes the causes of corruption-related crimes in Uzbekistan's public procurement system, their socio-economic consequences, and the legal and organizational mechanisms for their prevention. The study emphasizes*

the importance of transparency, digitalization, and the role of compliance control in procurement processes. Recommendations aimed at reducing corruption risks, preventing conflicts of interest, and enhancing the efficiency of control mechanisms was provided.

Keywords: *public procurement, corruption, crime, transparency, digitalization, compliance control, prevention mechanisms.*

Davlat xaridlari - bu byudjet mablag'larini samarali, adolatli va shaffof sarflashni ta'minlovchi asosiy mexanizm bo'lib, ayniqsa O'zbekistonda amalga oshirilayotgan keng qamrovli iqtisodiy islohotlar kontekstida xalqaro standartlarga moslashuvi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, amaliyot shuni ko'rsatadiki, tizimning shaffofligi yetarli bo'lmasa, korrupsion jinoyatlar, manfaatlar to'qnashuvi va tanlovsiz shartnomalar kabi muammolar yuzaga keladi. Masalan, 2024 yil ma'lumotlariga ko'ra, davlat xaridlarining qariyb 56,8% (80,3 trln so'm) to'g'ridan-to'g'ri yoki raqobatsiz shartnomalar orqali amalga oshirilgan. Shundan 6 241 ta shartnoma bo'yicha 2,7 trln so'm miqdorida qonunbuzarliklar aniqlangan, bu esa byudjet mablag'larining samarali ishlatilmasligiga va iqtisodiy ishonchning pasayishiga olib keladi.

Bunday vaziyatni yengish maqsadida, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2023 yil 19 dekabrda Toshkent shahrida bo'lib o'tgan International anti-corruption excellence award ceremony marosimida korrupsiyaga qarshi kurashni davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilab, quyidagicha firk bildirib o'tdi: «Korrupsiya iqtisodiyotimizga jiddiy zarba beradi, qonun ustuvorligini zaiflashtiradi va fuqarolarning davlat boshqaruviga bo'lgan ishonchini susaytiradi». Shu bilan birga, prezident 2023 yilda O'zbekistonning Transparency International reytingida 42 pozitsiyaga ko'tarilganini, 2030 yilgacha esa yana 50 pozitsiyaga yaxshilanish rejasi mavjudligini ta'kidladi.

Davlat xaridlari tizimida eng keng tarqalgan korrupsion jinoyatlar qatoriga manfaatlar to'qnashuvi, tanlovsiz shartnomalar tuzish, narxlarni sun'iy oshirish, hujjatlarni yashirish va monopolist korxonalarga ustunlik berish kiradi. So'nggi yillarda O'zbekistonda amalga oshirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, davlat

xaridlarining qariyb 30-35% to'g'ridan-to'g'ri shartnomalar orqali amalga oshirilmoqda. Masalan, 2024 yilning yakuniy statistik ma'lumotlariga ko'ra, umumiy davlat xaridlari hajmi 141,2 trln so'mni tashkil qilgan bo'lsa, shundan qariyb 80,3 trln so'm miqdoridagi xaridlar raqobatsiz yoki tanlovsiz shartnomalar orqali amalga oshirilgan.

Shuningdek, 6 241 ta shartnoma bo'yicha amalga oshirilgan audit natijalariga ko'ra, 2,7 trln so'm miqdoridagi qonunbuzarliklar aniqlangan. Bu esa byudjet mablag'larining samarali ishlatilmasligiga va iqtisodiy ishonchning pasayishiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, narxlarni sun'iy oshirish orqali davlat xaridlari bo'yicha qo'shimcha mablag'lar yo'qotilishi kuzatilmoqda: masalan, ayrim sohalarda byudjet xarajatlarining 10- 12% faqat narxlarni oshirish tufayli ortiqcha sarflanadi.

Davlat xaridlarining shaffofligi yetarli bo'lmaganligi natijasida, monopolist korxonalar ustunlikka ega bo'lib, kichik va o'rta biznes sub'ektlari raqobatda cheklanishiga duch keladi. Masalan, 2023- 2024 yillarda tahlil qilingan 15 ta yirik sektor xaridlari bo'yicha 42% shartnomalar bir necha yirik kompaniyalar tomonidan qayta-qayta yutib olingan. Shu bilan birga, hujjatlarni yashirish va tender natijalarini ochiq e'lon qilmaslik hollari ham keng tarqalgan bo'lib, bu korrupsion xavflarning oshishiga sabab bo'ladi.

Davlat xaridlari tizimidagi korrupsion jinoyatlar bir necha asosiy omillarga bog'liq. Birinchi navbatda, huquqiy bo'shliqlar va tartibotlarning yetishmasligi muammolarni keltirib chiqaradi, chunki qonunchilikda ayrim masalalar aniqlanmagan yoki yetarlicha tartibga solinmagan bo'lsa, ularni suiste'mol qilish imkoniyati ortadi. Ikkinchi omil - nazorat mexanizmlarining to'liq ishlamasligi, ya'ni audit, monitoring va shaffoflikni ta'minlovchi tizimlar yetarli samaraga ega emasligi korrupsion xatti-harakatlarning oldini olishni qiyinlashtiradi. Uchinchidan, manfaatlar to'qnashuvi va yaqin shaxslar orqali xarid jarayonlariga kirish ehtimoli korrupsion xavflarning yana bir asosiy sababidir, chunki shaxsiy manfaat davlat manfaatidan ustun qo'yilganda, tanlovsiz shartnomalar va noaniq tender natijalari yuzaga keladi.

So‘nggi yillarda davlat xaridlarining amaliy ko‘rsatkichlari bu muammolarni yaqqol ko‘rsatmoqda. Masalan, 2024 yilda O‘zbekistonda davlat xaridlarining 56,8% (taxminan 80,3 trillion so‘m) to‘g‘ridan-to‘g‘ri yoki raqobatsiz shartnomalar orqali amalga oshirilgan. Shu shartnomalardan 6 241 ta bo‘yicha 2,7 trillion so‘m miqdorida qonunbuzarliklar aniqlangan. Bu raqamlar korrupsion jinoyatlar tizimdagi keng tarqalganligini va byudjet mablag‘larining samarali ishlatilmasligini ko‘rsatadi.

Bunday holatlar bir qator salbiy oqibatlariga olib keladi. Eng avvalo, byudjet mablag‘larining samarali sarflanmasligi kuzatiladi, ya’ni davlat resurslari optimal tarzda ishlatilmaydi. Shu bilan birga, korrupsiya iqtisodiy ishonchni pasaytiradi va xususiy sektor uchun adolatli raqobat muhitini susaytiradi, natijada kichik va o‘rta biznes sub’ektlari bozor imkoniyatlaridan yetarlicha foydalana olmaydi. Bundan tashqari, jamiyatda huquqiy adolat printsipli buziladi, fuqarolarning davlat boshqaruviga bo‘lgan ishonchi pasayadi va ijtimoiy barqarorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ham bu muammoga e’tibor qaratgan. 2023 yil 19 dekabrda Toshkentda bo‘lib o‘tgan International anti-corruption excellence award ceremony marosimida u ta’kidlaganidek, korrupsiya nafaqat iqtisodiyotga zarar yetkazadi, balki qonun ustuvorligini zaiflashtiradi va fuqarolarning davlat boshqaruviga bo‘lgan ishonchini kamaytiradi. Shu fikrlar davlat xaridlari tizimida shaffoflik va samaradorlikni oshirish, qonun ustuvorligini ta’minlash zaruratini yanada kuchaytiradi.

O‘zbekiston Respublikasida davlat xaridlari tizimida korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligini oshirish va byudjet mablag‘larining oqilona ishlatilishini ta’minlash maqsadida kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu chora-tadbirlar huquqiy va institutsional asoslarni mustahkamlash, raqamlashtirish va innovatsion yechimlarni joriy etish, shuningdek, jamoatchilik nazorati va xalqaro tajribalarni tatbiq etish orqali samarali bo‘lishi ko‘zda tutilgan.

Birinchidan, huquqiy va institutsional chora-tadbirlar doimiy ravishda takomillashtirilmoqda. Davlat xaridlari sohasidagi qonunchilik 2021- 2025 yillarda

bir qator o'zgarishlar bilan yangilandi, bunda to'g'ridan-to'g'ri shartnomalarning ulushi cheklanishi, tender jarayonlarining shaffofligini ta'minlash va audit mexanizmlari kuchaytirilishi asosiy yo'nalish sifatida belgilandi. Audit va nazorat organlari faoliyati kuchaytirilgan bo'lib, ularning byudjet mablag'lari harakatini muntazam monitoring qilish, shubhali shartnomalarni aniqlash va javobgarlik choralarini tatbiq etish huquqlari kengaytirildi. Shu bilan birga, Prezidentning 2023-2024 yillardagi ko'rsatmalariga muvofiq, korrupsiyaga qarshi keng qamrovli kurash olib borilmoqda, bu esa davlat boshqaruvining shaffofligi va fuqarolar ishonchini oshirishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, raqamlashtirish va innovatsion yechimlar orqali korrupsion xatti-harakatlarni aniqlash va oldini olish tizimi sezilarli darajada takomillashtirilmoqda. Elektron xaridlar platformalari va raqamli monitoring vositalari joriy etilgan bo'lib, ular tender va shartnomalar jarayonini real vaqt rejimida kuzatish imkonini beradi. Sun'iy intellekt va biznes-intelligence tizimlari yordamida firibgarlik holatlari aniqlanadi, shubhali tenderlar va bozor narxlaridan ortiqcha foydalanishlar avtomatik tarzda aniqlanadi. Shu bilan birga, xaridlar bo'yicha shaffoflikni oshirish va bozor narxlarini ma'lumotlarini keng jamoatchilikka oshkor qilish orqali korrupsion manipulyatsiyalarning oldini olish nazarda tutilgan. Bu jarayonlar davlat xaridlari tizimini shaffof va hisobdor qilishi, korrupsiyaga chidamliligini oshirishi kutilmoqda.

Uchinchi jihat - jamoatchilik nazorati va xalqaro tajribani tatbiq etishdir. Xalqaro amaliyotda mustaqil kuzatuvchilarni jalb etish va "Integrity Pact" kabi mexanizmlar orqali korrupsiyaga qarshi kurashish samaradorligi aniq ko'rsatgan. Shu bilan birga, boshqa davlatlarda mashina o'rganish va raqamli tahlil vositalari yordamida shubhali shartnomalar aniqlanadi, bu esa O'zbekistonda ham tatbiq etilishi mumkin. Jamoatchilik ishtiroki va xalqaro tajribalarni qo'llash natijasida tender jarayonlarining shaffofligi oshadi, korrupsion xatti-harakatlar kamayadi va davlat xaridlari tizimida xalqaro standartlarga mos shaffoflik va hisobdorlik ta'minlanadi.

Bundan tashqari, korrupsiyaga qarshi samarali tizimni yaratish uchun qo'shimcha takliflar ishlab chiqilgan. Jumladan, to'g'ridan-to'g'ri shartnomalar ulushini kamaytirish, xaridlar bo'yicha narx nazoratini kuchaytirish, kadrlarni tanlash va baholash tizimini takomillashtirish, xodimlarning axloqiy me'yorlarga mosligini ta'minlash kabi chora-tadbirlar kutilmoqda. Ushbu chora-tadbirlar amalga oshirilganda davlat xaridlari tizimi yanada samarali, shaffof va korrupsiyaga chidamli bo'lib, byudjet mablag'larining oqilona ishlatilishini ta'minlash, fuqarolarning davlat boshqaruviga bo'lgan ishonchini mustahkamlash hamda xususiy sektor uchun adolatli raqobat muhitini yaratish mumkin bo'ladi.

Davlat xaridlari tizimida korrupsiyaga qarshi kurashish va shaffoflikni ta'minlash bo'yicha xalqaro tajriba O'zbekiston uchun muhim o'rnak bo'lishi mumkin. Masalan, Fransiyada davlat xaridlari ochiq ma'lumotlar bazalari orqali monitoring qilinadi. 2022 yilgi hisobotlarga ko'ra, xaridlar bo'yicha barcha shartnomalar va tender natijalari elektron portallarda e'lon qilinadi, bu esa shaffoflikni oshirish va manfaatlar to'qnashuvini aniqlash imkonini beradi. Natijada, 2022 yilda Fransiyada davlat xaridlaridagi korrupsion holatlar 8% ga kamayganligi qayd etilgan, bu ochiqlik va doimiy monitoringning samaradorligini ko'rsatadi.

Shuningdek, Mexikada mashina o'rganish (machine learning) usullari yordamida xarid jarayonlarida shubhali shartnomalar aniqlanadi. 2021 yil davomida Mexika hukumatining raqamli tahlil tizimlari 15 000 dan ortiq shartnomalarni tekshirib, 1 200 ga yaqin korrupsion va firibgarlik xavfi bo'lgan holatlarni aniqladi. Bu tizimlar nafaqat tezkor monitoringni ta'minlaydi, balki inson omili tufayli yuzaga keladigan xatoliklarni kamaytiradi va samarali nazorat mexanizmini yaratadi.

Ushbu xalqaro tajribalar O'zbekiston uchun ham moslash mumkin bo'lgan yechimlar sifatida qaraladi. Jumladan, raqamlashtirish orqali xarid jarayonlarini elektron formatga o'tkazish, ochiq ma'lumotlar bazalari yaratish va ma'lumotga asoslangan nazorat mexanizmlarini joriy etish korrupsiyaga qarshi kurashning samarali vositasi bo'lishi mumkin. Ekspertlarning hisob-kitoblariga ko'ra, agar O'zbekistonda 2025 yilgacha elektron xaridlar va shaffof monitoring tizimi to'liq tatbiq qilinsa, davlat xaridlari jarayonlarida shubhali shartnomalar ulushi 30- 35%

ga kamayishi kutilmoqda, bu esa byudjet mablag'larini samarali ishlatish va iqtisodiy ishonchni oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, davlat xaridlari tizimidagi korrupsion jinoyatlar nafaqat iqtisodiy samaradorlikni pasaytiradi, balki huquqiy barqarorlik va ijtimoiy ishonchga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'zbekistonda ushbu muammoni kamaytirish va profilaktik choralarni kuchaytirish maqsadida olib borilayotgan islohotlar tizimli va ko'lamli xarakterga ega bo'lib, huquqiy me'yorlarni doimiy takomillashtirish, audit va nazorat organlarining faoliyatini kuchaytirish, shaffoflikni ta'minlovchi raqamli monitoring va tahlil tizimlarini joriy etish kabi strategiyalarni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, jamoatchilik nazorati va mustaqil kuzatuvchilarni jalb qilish korrupsiyaga qarshi kurashning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Qonuni "Davlat xaridlari to'g'risida", 2018 yil, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, № 566- I, 1- 15-bet.
2. O'zbekiston Respublikasi Qonuni "Korrupsiyaga qarshi kurash to'g'risida", 2017 yil, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, № 551- I, 1- 12-bet.
3. Mirziyoyev, Sh. (2017- 2025). O'zbekiston Respublikasi Prezidenti murojaatlari va nutqlari. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi prezidenti matbuot xizmati, 1- 120-bet.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlari va reglamentlari (2018- 2024). Toshkent: Vazirlar Mahkamasi matbuot xizmati, 1- 90-bet.
5. Antikorrupsiya agentligi (2020- 2025). Yillik hisobotlar va monitoring natijalari. Toshkent: Antikorrupsiya agentligi nashriyoti, 1- 80-bet.
6. OECD (2019). *Anti-corruption reforms in Uzbekistan*. Paris: organisation for economic co-operation and development, 1- 65-bet.
7. OECD (2022). *Public procurement indicators and best practices*. Paris: OECD publishing, 1- 72-bet.
8. World Bank (2021). *Uzbekistan public procurement reform report*. Washington, DC: World bank, 1- 98-bet.

9. Transparency international (2021). *Corruption perceptions index*. Berlin: Transparency international, 1- 45-bet.
10. United nations office on drugs and crime (UNODC, 2020). *Preventing corruption in public procurement*. Vienna: UNODC, 1- 58-bet.
11. European bank for reconstruction and development (EBRD, 2022). *Governance and anti-corruption in central Asia*. London: EBRD, 1- 80-bet.
12. Transparency international (2020). *Global corruption report: Public procurement*. Berlin: Transparency International, 1- 105-bet.
13. OECD (2021). *Integrity frameworks in public sector procurement*. Paris: OECD Publishing, 1- 60-bet.